

บทที่ 5

สรุป וליפראยผล และข้อถำณณะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนเรียน และหลังเรียนโดยกระบวนการสร้างนิสัย
2. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน หน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยกระบวนการสร้างนิสัย

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2541 โรงเรียนชุมชนบ้านสบเปา กลุ่มโรงเรียนพญาเม็งราย อำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย จำนวน 1 ห้องเรียน ซึ่งมีนักเรียน 26 คน ได้มาจากการสุ่มแบบกลุ่ม โดยสุ่มนักเรียนมา 1 ห้องเรียน จากกลุ่มโรงเรียนพญาเม็งราย ทั้งหมด 13 โรง ซึ่งแต่ละโรงมี 1 ห้องเรียน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แผนการสอนที่ใช้กระบวนการสร้างนิสัย ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยใช้เนื้อหาจากกลุ่มสาระเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 หน่วยที่ 3 “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” จำนวน 23 แผน แผนละ 3 คาบ รวมทั้งหมด 69 คาบ
2. แบบวัดจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ผู้วิจัยปรับมาจาก แบบวัดจิตสำนึกต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของอรุณ แสงเทียน และแบบวัดค่านิยมด้านสิ่งแวดล้อมของนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ 2 วิทยาลัยอาชีวศึกษาภูเก็ล ของ ศิริพร ชีพประกิต จำนวน 50 ข้อ ซึ่งเป็นแบบวัดที่กำหนดสถานการณ์และตัวละครให้โดยมีตัวเลือก 4 ตัวเลือก
3. แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จำนวน 50 ข้อ

วิธีดำเนินการทดลอง

1. ทำการทดสอบก่อนเรียน (Pre-test) กับกลุ่มตัวอย่างด้วยแบบวัดจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา”
2. ดำเนินการสอนตามแผนการสอนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัยที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น
3. ทำการทดสอบหลังเรียน (Post-test) กับกลุ่มตัวอย่างด้วยแบบวัดจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม และแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ซึ่งเป็นฉบับเดียวกันกับที่ใช้ทดสอบก่อนเรียน

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. เปรียบเทียบจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนเรียนและหลังเรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัยโดยการทดสอบค่าที (t-test แบบ Dependent Samples)
2. เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน หน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย โดยการทดสอบ ค่าที (t-test แบบ Dependent Samples)

สรุปผลการวิจัย

1. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย มีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมหลังการเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001
2. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” หลังการเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

อภิปรายผล

การวิจัยในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเปรียบเทียบจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย ระหว่างก่อนเรียนและหลังเรียน จากผลการศึกษา ผู้วิจัยขออภิปรายผลตามลำดับดังนี้

1. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย มีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมหลังการเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

การที่ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจเนื่องมาจาก กระบวนการสร้างนิสัยเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน 6 ขั้นตอน คือ รับรู้ คิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ สังเคราะห์ หรือสร้างแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม ลงมือปฏิบัติ ประเมินผลและปรับปรุงและชื่นชมในการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ธนาถ สุขพัฒน์ธี (2535, หน้า 64) ที่ว่าในการพัฒนารูปแบบ

กระบวนการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ควรเน้นกระบวนการให้มีประสบการณ์ตรง และการแก้ปัญหาให้ผู้เรียนตระหนักในปัญหาและความต้องการ การให้รู้จักวิเคราะห์ สังเคราะห์ กำหนดทางเลือกและตัดสินใจในการดำเนินการอย่างเหมาะสม และเกิดคุณค่าต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งแต่ละขั้นตอนของกระบวนการสร้างนิสัย จะเน้นความสำคัญดังกล่าว ดังนี้

1. ขั้นการรับรู้ ในขั้นนี้ นักเรียนจะได้พบกับสิ่งเร้าที่เป็นวัตถุ ของจริง หรือเหตุการณ์ โดยการสัมผัสหรือสำรวจสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ทั้งภายในห้องเรียนและภายนอกห้องเรียน โดยเฉพาะภายนอกห้องเรียน อันเป็นประสบการณ์ตรงที่ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตสำนึกและการปฏิบัติ ทำให้รู้จักรับผิดชอบในการกระทำของตนเองที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ ดังคำกล่าวของ มนัส สุวรรณ (2532ข, หน้า 8) ที่ว่าการสร้างประสบการณ์ตรงในการสอนเรื่องใด ๆ ก็ตาม หากนักเรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับของจริง ความรู้ชัดหรือความซาบซึ้งในเรื่องนั้น ๆ ย่อมเกิดขึ้นได้โดยง่ายและรวดเร็ว เช่นเดียวกันกับแนวคิดของ เต็มดวง รตนทัศนีย์ (2534, หน้า 94) ที่ว่ากระบวนการและแนวทางในการสร้างทักษะ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ปลูกฝังได้โดยการให้นักเรียนทำ บทปฏิบัติการภาคสนามหรือทัศนศึกษา แล้วเปิดโอกาสให้นักเรียนอภิปราย แสดงความคิดเห็น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกฤษฎา บุญคุ้ม (2534) ที่พบว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่เรียนจากการสอนโดยวิธีการสำรวจสิ่งแวดล้อม มีเจตคติสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และงานวิจัยของ Becker (1978) ที่ได้ศึกษาผลของการใช้ประสบการณ์นอกห้องเรียนต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติที่มีต่อสิ่งแวดล้อม พบว่านักเรียนที่เรียนจากประสบการณ์นอกห้องเรียนมีการเปลี่ยนแปลงเจตคติด้านการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติและผลกระทบของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมสูงกว่านักเรียนที่เรียนในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้เนื้อหาที่ใช้ในการทดลอง เป็นเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในห้องเรียนที่นักเรียนอาศัยอยู่ เมื่อนักเรียนได้รับประสบการณ์ตรงกับสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น นักเรียนสามารถสังเกตเห็นผลกระทบจากการทำลายสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง จึงทำให้เกิดความผูกพันในห้องเรียน เห็นคุณค่า มีความตระหนัก และเกิดจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พรทิพย์ แก้วบุญเรือง (2534, หน้า 49) ที่ว่า การให้สัมผัสและลงมือแก้ปัญหาด้วยตนเองจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ไปสู่สิ่งที่ไกลตัว เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยสร้างจิตสำนึกให้แก่เด็กได้

2. **ขั้นคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ** ในขั้นนี้นักเรียนได้รับการกระตุ้นให้คิด และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและผลกระทบของการปฏิบัติและไม่ปฏิบัติต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับแนวคิดของ วราพร ศรีสุพรรณ (2534, หน้า 77) ที่ว่าการเกิดจิตสำนึกจำเป็นต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเองตามความเป็นจริง เข้าใจสังคม และเข้าใจบทบาทของตน ซึ่งในขั้นนี้นักเรียนจะต้องเชื่อมโยงความคิดกับประสบการณ์ที่ได้รับจากชั้นรับรู้และประสบการณ์เดิมที่สั่งสมมา รวมถึงข้อมูลข่าวสารที่นักเรียนได้รับรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุและหนังสือพิมพ์ ที่ได้เสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและพิษภัยของการทำลายสิ่งแวดล้อม ทำนองเดียวกัน บัณฑิต จุลลาสัย (2528, หน้า 17) ได้กล่าวว่า การสร้างจิตสำนึกที่ดีและถูกต้องนั้น อาศัยปัจจัยของการรับรู้ของแต่ละบุคคลเป็นหลัก ด้วยเหตุที่ว่าการรับรู้สิ่งต่าง ๆ มาโดยตลอด จะช่วยสร้างจิตสำนึกภายใน และในขั้นตอนนี้เมื่อนักเรียนได้ทำการทดลองศึกษาจากวัตถุ ของจริง เหตุการณ์ สถานการณ์ต่าง ๆ หรือศึกษาจากเอกสาร แล้วจะอภิปรายกันภายในกลุ่มก่อนแล้วจึงนำเสนอหน้าชั้น จึงทำให้นักเรียนได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น และแสดงความรู้สึกร่วมต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกร่วมที่ถูกต้องอีกด้วย

3. **ขั้นสร้างแนวทางปฏิบัติให้เหมาะสม** ในขั้นนี้นักเรียนจะระดมความคิด เพื่อคิดหา วิธีการปฏิบัติตนหรือการปฏิบัติงานที่ดีที่สุด โดยพิจารณาข้อดีข้อเสียและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ เป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบและเลือกตัดสินใจ สอดคล้องกับแนวคิดของ สมศรี จันทร์รุ่งมณีกุล (2539, หน้า 129) ที่ว่า การเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการรับรู้และร่วมรับผิดชอบ เลือกตัดสินใจในสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นจริง อีกทั้งได้แสดงความคิดเห็น และความรู้สึกร่วมในการทำ บำรุง ปรับปรุง ป้องกัน และแก้ไข สถานการณ์สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นหรือเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของผู้เรียน ซึ่งจะเป็พื้นฐานให้นักเรียนเกิดจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม

4. **ขั้นลงมือปฏิบัติ** ในขั้นนี้นักเรียนจะปฏิบัติจริงตามแนวทางที่กำหนดไว้ทั้งในโรงเรียนและในชีวิตประจำวัน โดยมีครูสนับสนุนและให้คำแนะนำช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด เพื่อให้นักเรียนเห็นประโยชน์ของสิ่งที่กระทำนั้นว่ามีคุณค่าต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม ครูได้กระตุ้นให้นักเรียนให้ปฏิบัติบ่อย ๆ จนนักเรียนยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดี อีกทั้งทำให้เกิดบรรยากาศการเรียนการสอนที่ดีด้วย

5. **ขั้นประเมินผลและปรับปรุง** ในขั้นนี้ครูได้ดูแล ให้คำปรึกษา และ กระตุ้นนักเรียนให้ประเมินผลการปฏิบัติ และแนะนำให้ปรับปรุงการปฏิบัติอย่างอ่อนโยนและจริงจัง ไม่ดูตำ หรือลงโทษนักเรียน ทำให้นักเรียนกล้าประเมินผลการปฏิบัติของตนเองและของกลุ่มด้วยความมั่นใจ แล้วปรับปรุงและนำไปปฏิบัติต่อไป

6. ขั้นชื่นชมต่อการปฏิบัติ ในขั้นนี้นักเรียนจะได้รับการเสริมแรงจากครูและเพื่อนให้รู้สึกประสบความสำเร็จ พอใจ และชื่นชมต่อการปฏิบัติของตนเอง ทำให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจและต้องการปฏิบัติต่อไปเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นนิสัย เพราะการเสริมแรงจากครูและเพื่อนทำให้นักเรียนมีกำลังใจ อบอุ่น มั่นใจ แล้วกล้าแสดงออกโดยไม่ต้องวิตกกังวลว่าจะถูกตำหนิ

2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่เรียนโดยกระบวนการสร้างนิสัย หลังการเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 การที่ผลการวิจัย เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจาก

1. การเรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่มุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนและให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนมากที่สุด โดยให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรงและได้ปฏิบัติจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงทำให้นักเรียนมีความรู้ในเรื่องที่เรียนดีขึ้น ดังงานวิจัยของ Schwaab (1976) ซึ่งได้ทำการสำรวจประสิทธิภาพของการสอนสิ่งแวดล้อมในรัฐอิลลินอยส์ ผลการวิจัยพบว่า ครูมีความเห็นว่า วิธีสอนที่ให้ผู้เรียนได้ร่วมปฏิบัติจริงในสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จะทำให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีกว่าแบบไม่มีส่วนร่วม รุ่งชีวา สุขคี (2531, หน้า 70) กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าการที่นักเรียนได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมการเรียนมากเท่าใด นักเรียนก็ยิ่งเกิดความพร้อมและความกระตือรือร้น ซึ่งสอดคล้องกับวัยและความต้องการของนักเรียน ทำนองเดียวกัน Brown (1983, อ้างใน สมศรี จันทร์รุ่งมณีกุล, 2539, หน้า 125) กล่าวว่า การที่นักเรียนได้มีโอกาสลงมือทำด้วยตนเอง ได้เรียนรู้ปัญหาต่าง ๆ จากของจริง สนองความต้องการในวัยเด็กที่มีความอยากรู้อยากเห็น อีกทั้งยังได้พัฒนาการทำงานเป็นกลุ่มและความสามารถของแต่ละบุคคล

2. เนื้อหา หน่วย “สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา” ที่ผู้วิจัยนำมาสอน เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว นักเรียนได้สัมผัสในชีวิตประจำวันตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมในโรงเรียนหรือในชุมชนที่นักเรียนอาศัยอยู่ เมื่อนักเรียนได้รับความรู้จากการเรียน จึงทำให้มีความรู้ที่ถูกต้องเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อุบลพงษ์ วัฒนเสรี (2522, หน้า 21) ที่ว่าการดำเนินนโยบายสิ่งแวดล้อมศึกษา จะต้องเริ่มโดยเน้นบทบาทให้คนได้ใกล้ชิดสัมผัส และเรียนรู้สิ่งแวดล้อมใกล้ตัวของตนก่อนเป็นอันดับแรก เพราะคงไม่มีใครที่ควรจะรู้ซึ่งถึงปัญหาของสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้ดีเท่ากับผู้อยู่เป็นสมาชิกของชุมชนนั้น นอกจากนี้มีนา โอวารินทร์ (2533, หน้า 6) และ ธนาถย์ สุขพัฒน์ธี (2535, หน้า 66) ได้กล่าวทำนองเดียวกันว่า บุทธศาสตร์หรือกลวิธีของสิ่งแวดล้อมศึกษาควรสอดคล้องกับ

ปัญหาของท้องถิ่นตามลำดับความจำเป็น และควรให้สิ่งแวดล้อมที่เป็นจริง คือนำปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น ชุมชน ประเทศและโลก มาจัดการเรียนการสอน

3. การเรียนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัยเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้นักเรียนเป็นผู้สรุปความรู้เอง ฝึกให้นักเรียนมีทักษะในการคิดวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจริง รอบ ๆ ตัวนักเรียน จึงเป็น การฝึกความสามารถของนักเรียนเมื่อไปพบปัญหาหรือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมใหม่ ทำให้สามารถแยกแยะปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางแก้ไขได้ โดยเฉพาะเมื่อนักเรียนได้รับประสบการณ์ตรงและได้ลงมือทำด้วยตนเองแล้ว ยังได้อภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและในชั้นเรียน ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนได้ใช้ความคิดในขณะที่เรียนมากขึ้น ทำให้นักเรียนได้พัฒนาความคิด เข้าใจบทเรียนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ สมนศรี ดันปี (2538, หน้า 88) ที่ว่า การที่นักเรียนมีอิสระในการคิด แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วิจารณ์ โดยการสนทนา ถามตอบ แสดงความรู้สึก ทำให้นักเรียนได้รับสาระ ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องจากการได้วิเคราะห์ แสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนความรู้ความคึกกัน นอกจากนี้ วารี ธีระจิตร (2526, หน้า 39) กล่าวว่า การให้เด็กได้พบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จะทำให้เด็กเกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ซึ่งจะช่วยให้เด็กมีวุฒิภาวะทางสติปัญญาเพิ่มขึ้น ท่านองเดียวกัน นิลอุบล ความเรียง (2535, หน้า 37) กล่าวว่า การอภิปรายเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนมีโอกาส แสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในกิจกรรม เป็นการพัฒนาสติปัญญา (Cognitive Development) ของแต่ละคน

4. บรรยากาศในชั้นเรียน ทุกช่วงกิจกรรมการเรียนการสอนมีการเสริมแรง ทั้งการเสริมแรงจากครูและจากเพื่อนนักเรียนด้วยกัน จึงส่งผลให้ให้นักเรียนคิด และลงมือปฏิบัติด้วยความมั่นใจ เกิดความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงานและผลงานของตนเอง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำกระบวนการสร้างนิสัยไปใช้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนครูต้องเข้าใจในทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างนิสัย และจัดกิจกรรมตามขั้นตอนอย่างต่อเนื่องกัน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนอย่างทั่วถึง
2. ครูผู้สอนควรมีการวางแผนที่รัดกุม และเตรียมตัวล่วงหน้าทุกครั้งก่อนที่จะเริ่มกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเฉพาะการจัดเตรียมอุปกรณ์ และสถานที่สำหรับให้นักเรียนลงมือปฏิบัติจริง
3. ครูต้องคอยสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนที่ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม และแนะนำช่วยเหลือทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน เพื่อให้นักเรียนปฏิบัติจนเป็นนิสัย
4. การแนะนำช่วยเหลือนักเรียนต้องทำอย่างอ่อนโยนด้วยความรัก ความเมตตา ให้การเสริมแรงและกระตุ้นให้นักเรียนได้แสดงออกอย่างทั่วถึง ไม่ควบคุมและเผด็จการ เพื่อให้นักเรียนมีจิตสำนึกที่จะปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมด้วยความสมัครใจและเต็มใจ ไม่ใช่ทำเพราะถูกบังคับ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลการใช้กระบวนการสร้างนิสัยกับ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ สิ่งแวดล้อม ในระดับชั้น อื่น ๆ
2. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลการใช้กระบวนการสร้างนิสัยกับกลุ่มประสบการณ์อื่น เช่น กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย เป็นต้น